

امطار : بوصایي به مشدن خارج ايکي لوحه قونولمشدر

« آثار اسلاميه و مليه تدقيق انجمنی » طرفنده ايکي آيده بر نشر ايديلير

صايي : ۵

تشرين ثاني — كانون اول

جلد : ۲

اسلام مدنيتنه و تورک حركته عامه

مالي تبعا بر محرمه

دين، اخلاق، حقوق، اقتصاد، لسانيات، بديعيات، قياسات، بنيه اجتماعيه تدقيقاتي

مدير :

كوپريلي زاده محمد فؤاد

استانبول دارالفنونى « تورک ادبياتى تاريخى » معلمى
« آثار اسلاميه و مليه تدقيق انجمنی » كاتب عمومى

بوصايله :

- سلجوقيلر زماننده آناتولیده تورک مدنيتى [كوپريلي زاده فؤاد]
اسكى تورک موسيقيسينه دائر تبعا [رؤف يكتا]
« العراضه فى الحكاية السلجوقيه » ترجمه سى [شرف الدين]
عرض نامه [جلال الدين دوانى]
بابر شاهك شعرلى ، [ظهير الدين بابر شاه]
وثيقه لر و مخطره لر : اسكى تورک تقويمى حقنده [شرف الدين]
شرقى تتبع تاريخى [بارتولد : راغب خلوصى]
كتاباتى تنقيدلىرى : عجائب الطائف — هبة الخفايق [كوپريلي زاده فؤاد]
يکي نشریات : « ديوان لغات الترك » [م . ف]

استانبول — مطبعه عامره

۱۳۳۱

ملی اعتبار مجموعہ

صافی : ۵

تشرین ثانی — کانون اول ۱۳۳۱

جلد : ۲

ويستقلر و مخطره لر

نورك تقويمده تقويمى بعض عبادت و عادنلر

(نصيرطوسى) نك ، (هلاكو خان) ك اسريله رياستده بولوندينى برهئت فنيه مغرقتيله وجوده كترمش اولدينى (زيچ ايلخانى) سنك برنجى مقالهسى مقدمه سنده سويله ديكي وجه اوزره ، (ايلخانيلى) وبالعوم تورك خاقانلى (خطا و توركستان تقويمى) نى استعمال ايدهرلرايدى . (توقنامش) خان وسائر برطاقم تورك حكمدارلرينه عائد بعض يارليغلرده ، بو استعمالك دوقوزنجى عصر هجرى به وحتى داها صوكرالره قدر ترك ايديله مش اولدينى كورولمكده در .

اقوام متعدده نك تاريخ و تقويملرنده اولدينى كى توركلرجه دخى ، سنه و آيلر ، كوش و آيك اجرا ايتكمده اولدينى دوره لر ايله حساب و تقدير ايديلير وسنه شمسيه حقيقه اوله رق آلينرايدى . خطاى و توركستان حكماسى ، وضع ايتش اولدقلى مختلف دوره لر دن ، سنه لر و كيجه و كوندوزلري تقدير و تعيين ايجون ، (دوراثنا عشرى) نى استعمال ايدهرلر ايدى كه اسملى بروجه آتيدر :

كسكو [بعض زيجلرده كسكو يرنده صيچان واردركه (درويش الحاج عباس وسيم) ك (اولوغ بك زيچى) اوزرينه يازمش اولدينى (النهج البلوغ شرح زيچ الوغ) نام شرخنده سويله ديكي اوزره (كسكو) صيچان ديمكدر .]
اوط [صيغرديمكدر . (ديوان لغات الترك) ده صيغره بونامى (چكل) توركلرينك ويردكلرى مذكوردر .] (ص ٤٧ ، ج ١)

بارس [فهد ، آو ايجون تربيه قبول ايدهر بر نوع اوافق پلنك . لهجه عثمانى]

طاوئق

لو [بعض زيجلرده بو محله اذردها و آتيد كله جكي وجه اوزره (ديوان لغات الترك) ده تمساح ديمك اولان ناك واردر .]

بيلا

يۈنر [آت دىمكدر. و (ديوان لغات الترك) ده (يوند) يرنده (آت) ككلى سى واردره]
 قوى [قويون دىمكدر .]
 بجن [مايمون دىمكدر .]
 نفاغر [طاووق]

ايت

طونفور

بونلر، كىجه ايله كوندوزى ساعتله دكل، هر برى تماميله اون ايكي ساعته مساوى اولان
 اون ايكي (چاغ) ە وەر (چاغ) ى دخى سكز (كه) ە آيىرلر ايدى . ديكر بر
 اعتباره كوره ، كىجه ايله كوندوز (۱۰۰۰۰ فك) ە وەر (فك) دخى (۱۰۰)
 (مياو) ە تقسيم ايدىلر ايدى كه، هر بر (چاغ) ك لى الحساب (۸۳۳۱ فك) ە مساوى
 اولدىنى وەر بر (كه) ك دخى (۱۰۴۱ فك) ايتدىكى آشكار اولور . كىجه ايله
 كوندوزك مبدأى نصف اليلدن اعتبار ايدىلر ايدى كه، بومبدأ دقيقه سنده (كسكو) چاغنك
 يارىسى كچوب يارىسى باقى قالش بولونور ، وبو اعتبار ايله نصف النهار تماميله (يوند)
 چاغنك اورتاسنه مصادف اولوردى . تساوى ليل ونهار وقتنده ايسه ، كوندوزك مبدأى
 (طاوشقن) چاغنك و كىجه نك مبدأى (داقوق) چاغنك ايلك نصفلرنده واقع بولونور،
 كىجه ايله كوندوزلك اوزونلق وقصه لقلى نسبتنده مبدألر دكشير ، فقط نصف النهار
 ونصف اليده اصلا تفاوت وقوع بولمى ايدى .

تورك حكماسنك ارساداتنه نظراً ، بر سنه شمسيه (۳۶۵ كون و ۲۴۳۶ فك) در .
 بوندن باشقا، سنه يى بهرى (۱۵ كون و ۲۱۸۴۹ فك) دن عبارت يكرمى درت (كنجه) يه
 دخى آيىرلر ، سنه نك مبدأى كونسك (دلو) برجنك اون آلتنجى درجه سنه وصولدن
 اعتبار ايدىلر ايدى . آيلرى قريه حقيقه اولوب (كشاف اصطلاحات الفنون) ده كورولن
 اسملى شونلردر :

[آرام آى ، ايكندى آى ، اوچونچ آى ، تورتنچ آى ، ييشنج آى ، آلتنج آى ،
 يتنج آى ، سيكنچ آى ، طوقچ آى ، اوطنچ آى ، اونبرنج آى ، جغشباط آى] [۱].

[*] (ديوان لغات الترك) ده توركلرده آى اسملى اولادىنى، شهرلرده اوطورانلرك عريجه
 اسملى قوللانوب ، شهره كيرماش اولانلرك سنه يى نوروزدن سوكر ايلك بهاردن اعتباراً اوچر

دوره

تورکلهجه معتبر اولان مذکور (دور اثناعشری) نی، یوقاریده کورولدیکی وجه اوزره تورکله لیل ونهاری تعیین وتقديرده قولاندقلری کبی، بونی سنهله دخی تطبیق ایدوب صیجان ییلی، اوط ییلی، الح دییه اون ایکی ییلدن عبارت اولان بر دوریه یی بو اسملر ایله یاد ایدهرلر ایدی که، ایشته (سال تورکان) دیدکلری بودر.

بو دورهنک اساس وضعی حقنده (دیوان لغاتالترك) ده شو افسانهیه تصادف ایدیلیر: تورک پادشاهلرندن بری کندی زمانندن اول وقوع بولش اولان بر محاربه نك وقوعنده ترده دوشدی؛ بونی صورمش اولدیفی برطاقم کیمسه لردن ده بر جواب شافی آله ماینجه: «بز بوخصوصه ترده دوشدیکمز کبی بزدن صوکر اکیلرک دخی بو وسائر خصوصلرده ترده دوچار اولاجقلری شبهه سزدر. بونک ایچون بن برجلر وایلر عددنجه اون ایکی سنه آلوب آنلره اسملر ویرمکی موافق بولیورم.» دیدی؛ بونی جمله سی تصویب ایتدیلر. پادشاه بوایش ایچون آوه چیقدی؛ ویاننده کیلره، مختلف حیوانلری بویوک برصو اولان (ایلا) وادیسنه سوق ایتمه لرینی امر ایله دی. بوامر موجبنجه، هر طرفدن صیقیشدیرلمش اولان حیوانلردن اون ایکیسی آتیده کی صیرا ایله مذکور صوی کچمش اولمالریله، اون ایکی سنهیه بونلرک آدلرینه اضافة اسم ویریلدی: «سجغان یلی، اود یلی، برس یلی، تفشغان یلی، ناک یلی، یلان یلی، یند یلی، قوی یلی، بجن یلی، تقاغویلی، ات یلی، تنکز یلی» [ج ۱، ص ۲۹۱ - ۲۹۰].

اسکی تورکله بوسنه لرک هر برندن بر حکم استخراج ایدهرلر ایدی. صیغیر ییلنده، بو حیوانلرک ووروشمه لری مناسبیله محاربه وقوع بوله جغنی، طاووق ییلنده بیه جک چوغلیر سده طاووقلرک جواباتی یرایکن آلت اوست ایدوب قاریشدرمه لرندن خلق آراسنده قاریشقلق اوله جغنی، صوده مسکن طوتان تمساح ییلنده بوللق ایله برابر چوق یاغورلر یاغه جغنی، طوموز ییلنده قار و صوئوق وخلق راسنده فتنه ظهور ایده جکفی سویلرلر ایدی. بو دورهدن باشقاء یالکز (خطا) لیلرجه معتبر اولان بر (دور عشری) واردرکه

اوچر درت زمهریه آیروب (اوغلاق آی) (الغ اوغلاق آی) (الغ آی) - دردنجی زمهره نك اسنی ذکر ایتبور — دییه، ایلك زمهریه حیوانلرک طوغورمه لری، وایکنجی به یاورولرک بویوش اولمالری، اوچنجی به سودک چوغالماسی ویر یوزنده هر نوع نعمتک کسب میذولیت ایتسی مناسبیله بواسملری ویرمش اولدقلری ذکر ایدیلور [دیوان لغاتالترك، ص ۲۹۰ - ۲۹۱، ج ۱].

اسملىرى بروجە زىردەر: [كا، يى، پىن، تىن، وو، كى، كىن، سىن، ئىم، كۆھى].
 بونلر ك بىش (دور ائنا عشرى) دن ويا آلتى (دور عشرى) دن مەركب اولان
 بر (دور ستىنى) لرى واردىر كە، سەنە وكونلرى بونلر كە حساب ايدەلر، و بودورلردن اوچنە
 (شانك ون)، (جونك ون)، (خاون) دورلرى دىيە آرىچە اوچ نام وىرلر ايدى.
 معلوم اولدىغى وجە اوزرە بو اوچنك ئىجموعى (۱۸۰) سەنە ايدەر. سەنەلرى تقيىد ايچون
 قوللاندىلرى بودورلر ايله حسابلىغى اىستەدكلىرى قدر توسيع ايدە بىلرلر ايدى. بونلر ك
 حسابچە، خلقتدن (جىكيز خان) ك سەنە جلوسنە قدر ھەربىرى (۱۰،۰۰۰) سەنە مساوى
 اولان (۸۸۶۳) (ون) مەرور ايتىشدر [*].

بونلر ك، يالكنز كونلرى تەددا ايچون، ھەفتە مئابە سەندە اولان دىردىغى بردورلرى داھا
 وار ايدى كە، (خطا) ئىلر بوندىن احكام استىخراچ ايدەلرلر ايدى. بودور دىخى اون ايىكى
 كوندىن عبارت اولوب اسملىرى شونلردر: [كن، چو، من، تن، ين، جە، پو، دى،
 حى، شو، خاينى، يى]. بونلردن (كن، من، ين، شو) [خى - سىيە] اولوب نەسە،
 و (چو، تن، جە، دى) [جونك - سارى] اولوب سەدە مائىل عد اولونور ايدى.
 (حى، خاينى) [پە - بىياز] اولوب غايت سەدە، و مەتباقى (پو، يى) دىخى غايت نەس
 سايلىر ايدى. بونلر ك نە رىكەدە اولدىغى مآخذ مەزدە مذكور دىكلدر. توركلردە ھەفتە يوق
 ايدى [*]؛ چونكە ھەفتە ايلك دفعە «تورات» دە ذكر ايدىلىش، و بونى عىناً قبول ايدەن
 دىن اسلام واسطە سىلە توركلرە انتقال ايله مشدر.

كېسى اصولى

سەنە شەمسىە مەبدائىيى محافىظە ايچون، قىرى سەنەلر ايله شەمسى سەنەلر آراسىندە بولونان

[*] بو اوچنچى دورەدەكى اوچ مختلف نامك (ون) دن تەركب ايله مەسى و (ون) ك دىخى (۱۰۰۰۰)
 سەنە اولماسىندىن دولاي، يا (ون) ك داھا كوچوك، و ياخود ھەربى آلتىش سەنەدن عبارت اولان
 بودورلر ك بر (ون) ە يعنى (۱۰۰۰۰) سەنە مساوى اولماسى ايچاب ايدىيورسەدە، بىز بورايى (زىچ
 ايلخانى) دن تامى تەمامنە تەرجە ايله مش اولدىغىمىزدىن بو جەھت ك تحقيقى ارباب اختصاصدىن بىكلەرز.
 كورولدىكى وجە اوزرە (جونك) سارى دىمك اولدىغىدىن، احكام استىخراچنە مخصوص دىردىغى
 دورك كونلرندەكى ئىخىل رىكەر كې بو (دور ستىنى) يە دىخى الوان ئىخىل ايدەرك بو اوچ مختلف
 اسمى وىرمىش اوللارلى مأمولدر.

[*] ديوان لغات الترك، ص ۲۹۰، ج ۱.

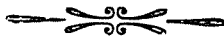
فضلی هر اوچ سنه قمریهده بر دفعه بر آی فرضیه کبس ایده رلر و بو آیه « شون آی » دیر لر ایدی ؛ هر اوتوز سنه قمریهده اون بر آی کبس ایدیلردی . چونکه، هر اوچ سنه قمریهده بر دفعه آرتان اوچ کونلرک مجموعی اوتوز سنهده تمام بر آیه مساوی اولور ، و سنه قمریه ايله شمسیه آراسنده کی فضل بو مدت ظرفنده اون آیه بالغ اولوردی . کبس معین بر آی نهایتده اجرا ایدیله یوب سنه نك بوتون آیلری صوکنه علاوه ایدیله بیلیر ایدی .

عبادت وعادتلر

موغول پادشاهلری سنه و آیلرک ایلک کونلرنده و کندیلرینک طوغدقلری کونلره مصادف زمانلرده « جشن : عمومی ضیافت » یاپارلر ایدی . « بخشی » لر [*] دخی هر آیده اوچ کون [باجاق : پرهیز] طوتارلر ایدی که بونلرک آراسنده بو پرهیز کونلرینی تعیینده بر کونلک اختلاف وار ایدی . بونلرک (جغتباط) آینده دخی (باجاق) لری وار ایدی . اونلر (باجاق) اثناسنده عبادت ایده ر و معین یمکله رلر ایدی .

شرف المبین

« آثار اسلامیه و ملیه بدقیق انجمنی » اعضاسندن

[*] بوکله حقنده معلومات آلمق ایچون مجموعه مزک کچن صایسنه باقکز : « کوپرلی زاده محمد فؤاد ، تورک ادبیاتنک منشأی ، ص ۲۳-۲۷ » .